

közé tartozik s különösen értékesek a rend működésének általános feltűntetése után a jezsuiták 14 collegiumáról, residentiájáról és missiójáról szóló kis monographiák s az okleveles toldalékok. A második füzet ennek mintegy folytatása, a mennyiben Magyarország 1671—83. évi történetéhez a jezsuita-rend tevékenységére való különös tekintettel szolgáltat adalékokat; tehát épen ahoz a korhoz, melyben a bécsi kormány politikailag s egyháziilag egyaránt újra akarta szervezni az országot. A recatholisationak ezen kísérleteit is főképp a rend kéziratai alapján ösmerteti, de kellően tájékoztatva van a tárgy magyar irodalmában is. Elkerülte azonban figyelmét Paulernek Wesselényiről, Angyalnak Thökölyről és Toldy Istvánnak a jezsuitákról írt (történeti tekintetben különben elég jelentéktelen) munkája. Ez alkalommal is 17 vidéken vázolja a jezsuiták működését.

A harmadik füzet Felső-Magyarország városi és jogtörténetéhez szolgáltat adalékokat és pedig jobbadán a kassai és kis-szebeni levéltárakból. A közlés tárgyai Giskra, a kassai czéhek, a II. Ulászló és Albert közt való viszályok, Kis-Szeben XIV—XVIII. századbeli történetei s egy 1559-ből való kézirat után a szepesi jog fiatalabb typusa s a szász tartományi jog, Raimundi bírónak kézirata nyomán pedig a szabad kir. s különösen a nyugati magyar bányavárosok joga.

Óhajtjuk, hogy a jubiláns szerző még sok becses adattal gazdagítsa a történetet, melynek művelése közben mindig kiváló figyelemmel viseltetik hazánk múltja iránt.

M. S.

Vaihinger Kant kommentárja.

Kant kritikai főművének, a tiszta ész bírálatának megjelenése 100 éves fordulója alkalmából adta ki 1881-ben Vaihinger strassburgi, jelenleg hallei egyetemi tanár a maga kommentárját, a melyből 10 évi szorgalomnak érett gyümölcszeként, nemrég a 2-ik kötet is megjelent. Szerző vállalatánál alapúl azok a magyarázatok szolgáltak, a melyekkel p. o. egy Bonitz Aristoteles metaphysikáját, vagy Waitz annak Organonját tette vizsgálatainak a tárgyává. E tekintetben Vaihinger különösen Zeller philologiai-történeti módszerét követte Kant főművének kommentálásában.

Hogy Kant bölcelete iránt még ma is oly élénk az érdeklődés, sőt a „Kant-mozgalom“ a német tudósok körében még ma is hódít, azt természetesen találjuk az újabb philosophia e reformátoránál, ki a tudományosság igaz öröként jelentékeny befolyást gyakorolt az emberi művelődés összes ágaira. Behatoltak Kant kritikai főművének alap gondolatai egész gondolatvilágunkba s alkotó elemeivé váltak a mi műveltségünknek.

És hogy hatásuk még ma sem vált történetivé, abban igazat adott nekik napjaink philosophiája is, a melyben tudvalevőleg Fischer

Kunó újabb bölcsellettörténeti nagy műve ragyogó előadásának befolyása alatt gazdag „Kant-irodalom“ és Vaihingerrel az élén u. n. „Kant-philologia“ keletkezett. Mert hiszen Kant az a philosophus, ki nemcsak kész gondolatokat nyújt nekünk, hanem még inkább önálló gondolkozásra készit bennünket a philosophia összes ágaiban.

Mélyreható philosophiai tudással és rendszerező talentummal teszi ismeretelméleti főművében kritikai vizsgálódásainak tárgyává az emberi ismeret eredetét, terjedelmét és határát, vagyis azt a kérdést, miképen gyarapítsuk tudásunkat apriori, azaz az egyetemesség és szükségképeniség jellegét magán viselő ismeretekkel a feltételes érvényű tapasztalati ismerettel szemben. Alaposan vizsgálja meg a philosophia s a matematika módszeres alakkülönbségét s az érzékiség s az értelem képességének megkülönböztetésével az eddigi metaphysikával szemben egészen új ismeretelméleti alapot teremtet az újabb philosophia számára. S míg főművének első, vagyis positiv részében az érzékiség megismerhetésének, addig a 2-ik, vagyis negativ részben az érzékfelettség megismerhetetlenségének a metaphysikáját tanította, mi által alapot nyert a morálphilosophiára, mely a szabadság tanával, s a kritikai aesthetikára és theologiára, mely a fejlődés tanával foglalkozik behatóan. E tekintetben Fischer Kunó összefüggő tárgyalása nagy bölcsellettörténeti műve 4-ik kötetében páratlanul áll az újabb philosophiai irodalomban.

Mondottuk, hogy Vaihinger kommentárja a Zeller által hangsúlyozott philologiai-történeti módszert követi. A hermenentika s a történettudomány tisztán tudományos és módszeres alapelveivel lát Kant művének magyarázatához, mi mellett a részletkérdéseknél is meglehetősen összefüggő előadásra törekedett. Szerző szakismerete bámúlato, odaadó tárgyszeretete követésre méltó. Nincs Kant bölcseletének az az ága, vagy a Kant irodalomnak az a terméke, a melyet Vaihinger át ne tanulmányozott s fel ne dolgozott volna. Az egésznek áttekintő rajza s a részleteknek alapos megvizsgálása és megegyező megvilágítása jótékonyan hat az olvasóra. Bizonyára nem ártott volna, ha Alexander Bernáték bevárják Vaihinger Kant-kommentárja 2-ik kötetének a megjelenését, mely lényegesen megkönnyítette volna „A tiszta ész bírálatának“ fordítása terén nehéz feladatukat a philosophiai alapfogalmak meghatározásában és kifejtésében.

Ha Vaihinger művének 1881. megjelent 1. kötete az általános bevezető gondolatok mellett kitűnő tájékoztatónak bizonyult Kant műve címének, ajánlásának s az első és második kiadás különbségeinek közelebbi meghatározásában és kifejezésében, úgy szerző kommentárjának 1892. megjelent 2-ik kötetét Kant kritikai főműve ama részének szenteli, a melyet a königsbergi bölcselő „transzcendentális aesthetikának“ nevezett, s a mely a 2-ik kiadásban többet mint 40 lapot foglal magában. Itt ismerteti és magyarázza szerző Kant alapvető defínióit, az ú. n. affizáló tárgyak alapproblemáját. Kant praemissáit, s

azt a sokat tárgyalt kérdést, hogy milyen viszonyban van nála az apriorinak fogalma a velünk születettel? Majd áttér szerző a térről szóló tanak s közelebbről a tér argumentumainak ismertetésére, kimutatván, hogy azok részint apriori, részint pedig intuitív jellegűek; bemutatja Kant főművének s a megfelelő helyeken a Prolegomenáknak meghatározásait a tiszta és alkalmazott matematika összezavarása tekintetében, s ugyancsak e kérdésekkel összefüggőleg Trendelenburg és Fischer Kunó irodalmi vitáját s a Kant-féle érvelésnek egész logikai tanépületét. Végül bírálja Kant metaphysikai és transcendentális vizsgálódásait az idő fogalmáról, az azokból folyó következtetéseket, az idő valóságáról szóló meghatározásokat s általában a Kant-féle magyarázati jegyzeteket a transcendentális aesthetikához. Egy függelékben ismerteti Vaihinger a Kant-féle Prolegomenáknak fejtegetéseit a hasonló és azonos dolgok különbségeiről, a melyeket Kant „Paradoxon der symmetrischen Gegenstände“ cz. alatt tárgyal, s kitűnő tájékoztatóul összeállítja a transcendentális aesthetika speciálirodalmát alaposan és kimerítően az egésznél s a részlet-kérdéseknél egyaránt.

Vaihinger nagy szolgálatot tett az újabb philos. irodalomnak a Kant főművéről szóló exegétikai kézikönyvének a közrebocsátásával. Kitűnő és kimerítő tájékoztató az Kant főművéhez, a melyet ma már, Kant philosophiája további kifejlődése stádiumában, nem nélkülözhetünk, ha azt behatóbban tanulmányozzuk. Bizonyára kívánatos volna, ha Vaihinger Kant főművének további részeinél is mielőbb folytatná és be is fejezné a maga derék exegétikai kézikönyvét. A mű Berlin, Lipcse és Stuttgartban jelent meg, s 18 márkáért kapható. Ezzel az újabb és legújabb Kant-irodalom hatalmas támaszt nyert a további fejlődésre, s korántsem áll az, mit némely ellenfelei Németországban hirdetnek, mintha újabban e téren bizonyos pangás állott volna be. Úgy tudjuk, hogy épen Kant ismeretelmélete az, mely újabban, p. o. Ritschl és Lipsius hittani rendszereiben, a theológiában is hódított.

Eperjes.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.

K ü l ö n f é l é k .

Cantu Caesar.

(1807. decz. 8.—1895. márcz. 11.)

Nem haladhatunk el közönyösen azon sír előtt, melybe Milanóban Olaszország népe nemrég helyezte Cantu Caesart. Nyolczvannolcz esztendő volt; csak kevéssel fiatalabb, mint kortársa, Ranke, ki megelőzte a halálban s vele a halhatatlanságban. Európának most már nincs hozzájuk fogható történetírója, ki annyira jártas volna az emberiség múltjának minden ága-bogában. A tudósok mindjobbán elte-